

30-cu illərdə pedaqogika və siyasətən qarşılıqlı münasibətində formalaşan stereotiplər 40-cı illərdə də dəyişməz qaldı. ÜİK(B)P MK-nın "Zvezda" və "Leninqrad" jurnalları haqqında (1946) qərarından sonra mədəniyyət və elm sahəsində, o cümlədən pedaqogika və məktəb həyatında siyasi kampaniyanın genişlənməsinə şərait yarandı. Pedaqoji tədqiqatlarda millilik, demokratiklik, humanizm, xalqilik kimi keyfiyyətlər deformasiyaya uğradı. Stalin obrazı, onun həyatı, tərçümeyi-halı böyüyük nəslin tərbiyəsində başlıca vasitəsi hesab olundu. Özü isə bəşəriyyəti faşizm fəlakətindən qurtaran ali hərbiçi, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, böyük əməkçi kimi milyonların tərbiyə məktəbinə çevrildi. Kollektivləşmədən kənarda qalanlar, tacirlər, mülkədarlar, din xadimləri, qolçomaqlar, bəzən isə görkəmli partiya və ictimai xadimlər düşmən obrazında təqdim olunurdu.

50-ci illərin ikinci yarısı və 60-cı illər sovet imperiyasının həyatında "mülayimləşmə" dövrü kimi sənəyvidir. Həmin illərdə həm ABŞ-da, həm də SSRİ-də təhsilin məzmununun humanistləşdirilməsi istiqamətində yeni meyillər yarandı. Birinci və ikinci dünya müharibəsi amerikalıların da həyatında möhkəm iz qoymuşdu. Məktəblərdəki sət nizam-intizam, əməkdaşlığın istənilən səviyyədə olmaması Amerikada məktəb həyatının inkişafına, pedaqoji prosesin humanistləşdirilməsinə və demokratikləşdirilməsinə ciddi mane olurdu. Həmin dövrdə görkəmli amerikalı psixoloq Karl Rogersin irəlilə sürdüyü humanist ideyalar, şəxsiyyətə yönümlü təhsil konsepsiyası nəinki Amerikada, eyni zamanda dünyada təlim-tərbiyə nəzəriyyəsi və təcrübəsinə böyük təsir göstərirdi, formalaşan yeni humanist pedaqoji-psixoloji ideyaların metodoloji əsas rolunda çıxış etdi.

SSRİ-də "siyasi mülayimləşmə" şəxsiyyət tərbiyəsi məsələsinə yenidən baxmağı ön plana çıxarmaqla, mənəvi tərbiyənin formalaşdırılması məsələlərinə diqqət artırıldı. Kommunizmin qurucusunun əxlaq kodeksi qəbul edildi. Məktəblərdə yüksək əxlaqi keyfiyyətlər (insanpərvorlik, dostluq, vətəndaşlıq, haqsızlığa, müfləxorluğa, əliyəriyyə, mənəpərvərliyə, qəninetçiliyə qarşı barışmazlıq; düzlük və doğrulçuluq, mənəvi saflıq, ictimai və şəxsi həyatda sadəlik və təvazökarlıq; qarşılıqlı hörmət, vicdanla işləmək və s.) tərbiyə edilməsi tələb olundu. Kommunizmin qurucusunun əxlaq kodeksinin özü bir sənəd kimi peşəkarlıqla hazırlanmışdı. Kommunizmin irəli sürdüyü bu tələblər yüksək mənəvi dəyərlərə və intellektual səviyyəyə malik şəxsiyyət yetişdirilməsində mühüm rol oynamaq idi. Lakin az sonra (elə əvvəllər də) partiya funksionerləri özləri bu tələbləri pozurdular, cəmiyyətin mənəvi iflasının səbəblərini axtarırdılar. Onlar işiqli məqsədlər, müqəddəs amallar uğrunda qeyri-əxlaqi üsullarla mübarizə aparmağa başladılar. "Mülayimləşmədən" sonra pedaqoji prosesdə əməkdaşlığın qurulması ilə bağlı irəlilə sürülən müxtəlif ideya və yanaşmalar keçmiş ənənələri saxlamağa yönəldilən konservativ meyillərə toqquşdu. Yenilikçi müəllimlər yeni təcrübənin müəllifləri kimi çıxış etdilər.

Yeni məzmunlu eksperimentlər

Görkəmli gürcü psixoloqu Ş.Amonaşvilinin rəhbərliyi ilə 60-70-ci illərdə Gürcüstan məktəblərində yeni məzmunlu eksperimentlər aparılmağa başlandı. O, öz təcrübəsini ümumiləşdirərək "Salam, uşaqlar!", "Necə yaşayırınsız, uşaqlar?", "Məqsəd birdir" kitablarını yazdı. Onun təcrübəsində müəllim uşaqların ən yaxın dostu, həmfikri və yol göstərən idi. O, uşaqları sevir, istək və arzularını nəzərə alır, ruhlandırır, həvəsləndirir, onları "2" ala biləcəkləri ilə qorxutmur, qiymətdən vasitə kimi istifadə etmir, öyrənlərin şəxsiyyətinə hörmətlə yanaşır, avtoritarlıqdan və imperativlikdən uzaq bir təcrübənin yaradılmasına nail olur. Həmin dövrdə unudurulmuş humanist pedaqoji ənənələr dirçəldilməyə, əməkdaşlıq pedaqogikasının rüseymləri yarana-mağa başlayır. Məktəbli şəxsiyyətinin formalaşmasında pedaqoji-psixoloji tələblər ön plana çəkilir. Şagirdləri inzi bati yolla təhsilə cəlb etmək əvəzinə, onların təşəbbüskarlığının, yaradıcılığının artırılmasına, intizamlı olmalarına şərait yaradılması vacib

II məqalə

"Humanist Pedaqogika Manifesti"

"Humanist Pedaqogika Manifesti"ndə deyildiyi kimi, humanist pedaqoji düşüncə məktəb həyatının daim yenilənməsi üçün imkan yaradır. Bunu müəllim kollektivlərinin yaradıcılıq fəaliyyətindəki çoxistiqamətli işlə əldə etmək mümkündür. Humanist - şəxsiyyətə yönümlü sistem mövcud olan şəraitə uyğunlaşma prosesi deyildir. Bu sistem üzrə müəllim təhsil prosesində tədrisin keyfiyyətini təkmilləşdirir, uşağı həyat şəraitinin yaxşılaşdırılmasına, dəyişikliklər, yeni-

dirilməsini, digər tərəfdən, təhsil-tərbiyənin məzmun, forma və metodlarının elə qurulmasını nəzərdə tutur ki, bu zaman hər bir şagirdin fərdiyyəti, idrakı və şəxsiyyətəməxsus keyfiyyətlərinin inkişafı təmin olunur, uşağın yaxşı oxuya bilməsi və yaxşı oxumaq istəməsi üçün əlverişli şərait yaradır. Təhsilin humanistləşdirilməsi, ilk növbədə, şagirdin təlim prosesində bilavasitə inkişaf etdirilməsini, özünü bir şəxsiyyət kimi təsdiq etməsini, özünüaktualaşdırması üçün əlverişli şəraitin yaradılmasını nəzərdə tutur. Elə bir şərait, elə bir təhsil mühiti ki, şagird özü oxumaq istəsin. Zor gücünə verilən bilik ağıl boğur.

Pedaqogika Manifesti" maraq doğurur. Bu hərəkatın nümayəndələrinin əsas ideyası klassik pedaqoji dəyərlərin (mənəviyyət və insanlıq, sevgi və xeyirxahlıq, sülh və mərhəmət) bərpa-sdır. Onların fikrinə, yalnız pedaqoji şüurun dəyişdirilməsi yolu ilə mənəviyyətsizliyin, əxlaqsızlığın qarşısını almaq, avtoritarizmi aradan qaldırmaq mümkündür. İrəli sürülən bu ideyalar digər regionlarda olduğu kimi, ölkəmizdə də inkişaf tapmaqdadır. 2014-cü ildə Təhsil Problemləri İnstitutunun direktoru, dosent Qulu Novruzovun təşəbbüsü ilə Bakıda humanist pedaqogika üzrə "Təhsildə mənəvi-əxlaqi dəyərlər: harmonik

Mənə bir hərf öyrədənün quluyam

Elmin praktik, intellektual və əxlaqi dəyərə malik olması onun humanist mahiyyətinin göstəricisidir. Məhəmməd Peyğəmbər deyirdi ki, biliyi onun qədrini bilməyənlərə tapşırmaq elmə zülm etməkdir. Çünki onlar bu elmdən öz məqsədləri üçün istifadə edə bilərlər. Pedaqogika təhsil-tərbiyə müəssisələrində həyata keçirilən pedaqoji prosesin (müəşəkkil təhsil-tərbiyə prosesinin) məqsəd, məzmun, forma, prinsip və metodlarını müəyyənləşdirir, təhsili sistem, proses, nəticə və dəyər kimi öyrənir, gələcək müəllimləri pedaqoji fəaliyyətlə bağlı zəruri kompetensiyalarla silahlandırır. Bu proses mahiyyəti itibarı ilə başdan-ayağa humanizm deyilmi? "Pedaqogika" sözünün mənşəyi ("payda" və "qo-qos") də humanizmdən qaynaqlandır: "uşaq ötürən", "uşaq himayə edən". Digər fəaliyyət sahəsində belə yanaşma mümkün deyildir. İşlədiyin müəssisədə xırda bir səhvə görə işini itirə bilərsən, hakim kimi uğursuz bir əməliyyatın karyerana son qoya bilər, ehtiyatsızlıqdan kiminsə xəsarət almasına səbəb olsan həbs edilə bilərsən, ailə münasibətlərinde əhəmiyyətsiz hesab etdiyən nələrsə ailənin dağılmasına səbəb ola bilər. Amma məktəbdə 11 il hamı sənin qayğını çəkir. Sevgi ilə, məhəbbətlə, xoş ünsiyyətlə əhatə olunursan. Sənin öləndən tutub "ana", "Vətən" sözlərini yazmaq öyrədirlər. Müəllimlərin dəstəyi ilə elmin sirlərinə yiyələnərsən, əxlaqi-mənəvi cəhətdən pille-pillə ucalırsan. Nailiyyətlərinlə yanaşı, uğursuzluqların da olur. Uğursuzluqların mahiyyətini səbrlə, təmkinlə başa salırs ki, bir daha təkrar etməyəsən. Həzrət Əli (ə) deyirdi ki, mənə bir hərf öyrədənün quluyam. Deməli, ən çətin dövrlərdə belə məktəb və pedaqogika elmi milli xəyanət mövqeyində dayanmamış, pedaqogika yüksək ideallar və məqsədlər uğrunda mübarizəyə hazır nəslin tərbiyəçisi olmuş, təlim-tərbiyənin strategiyasını və taktikasını hazırlamış və məktəbdə işə həyata keçirmişdir. Pedaqoji və elmi-pedaqoji kadr hazırlığında on illərdir ki, istifadə edilən "Pedaqogika" dərsliklərinə qeyri-humanist pedaqogika desək, akademik Mehdi Mehdiyədənin, professorlar Əhməd Seyidovun, Mərdan Muradxanovun ruhu bizdən inciməzmi? Bizləri və sizləri bu "qeyri-humanist" pedaqogika yetişdirməyibmi? Dəhşətli Stalin terroru vaxtı da, II Dünya müharibəsi illərində də, 60-70-ci illərdə də pedaqogikada işiqli cəhətlər, humanist yanaşmalar, milli ideyalar olmuşdur. Bəlkə ənənəvi pedaqogikanın ehkamlarını və postulatlarını dəyişək, III minilliyin çağırışlarına uyğunlaşdıraq?

Yeni pedaqoji cərəyan, yoxsa...

XX əsrin əvvəllərində praqmatik pedaqogika (C.Dyui, U.Kilpatrik), dini pedaqogika (F.V.Ferster, M.Adler), marksist pedaqogika (P.Lafarq,K.Setkin), islahatçı pedaqogika (E.Dekroli, E.Key), funksional pedaqogika (A.Feryer, S.Frene), sonralar isə faşist pedaqogikasını (E.Krik, C.Centel) adı ilə yeni pedaqoji cərəyanlar yarandı. İllər keçsə də bunlar pedaqoji elmdə cərəyan, təmayül, istiqamət səviyyəsində qaldı, yeni bir elm sahəsi kimi formalaşmadı. Bəlkə, humanist pedaqogikanı yeni pedaqoji cərəyan kimi dəyərləndirək?

Zaman göstərir

Qloballaşan dünyamızın çağırışı isə yeni humanist yanaşmaları ehtiva edən pedaqoji təfəkkürün formalaşmasını tələb edir. Bu məqsədin reallaşması üçün elmi və pedaqoji mətbuat səhifələrində qızğın müzakirələr gedir: bir qrup tədqiqatçı bitüvlük pedaqoji prosesin humanistləşdirilməsini, təhsil-tərbiyədə unudulmuş humanist ənənələrin və dəyərlərin bərpasını zəruri sayır, digər qrup isə "Humanist pedaqogika" adlı yeni elm sahəsinin yaradılmasını təklif edir. Hansı alimlərin fikirlərinin üstünlük qazanacağını isə zaman göstərir.

Humanist pedaqogika, yoxsa pedaqogikada humanizm?

"Siyasi mülayimləşmə" və şəxsiyyət

Fərrux RÜSTƏMOV, ADPU-nun ibtidai təhsil fakültəsinin dekani, pedaqoji elmlər doktoru, professor, əməkdar elm xadimi

hesab edilir. Kollektiv tərbiyənin funksiyasının dəyişməsi ilə bağlı yeni fikirlər yaranır. Uşaq kollektivinin kütləvi tərbiyə formasında onların özünüfədasi, özünütəsdiqi, fərdi "məni" üçün şəraitin yaradılması ön çəkilib. Professor Ş.Amonaşvilinin rəhbərliyi ilə bir qrup novator müəllim 1986-cı ildə "Əməkdaşlıq pedaqogikası" manifestini elan edirlər. Görkəmli pedaqog alim V.A.Suxomlinskının nəzəri fikirləri, Rostov, Lipetsk müəllimlərinin təcrübəsi Azərbaycanla özünə yer alır.

Pedaqoji fəaliyyətdə olan yeniliklər çətinliklə də olsa, özünə yol açırdı. Xüsusilə ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərliyinin 70-80-ci illərində pedaqoji nəzəriyyələrin humanist istiqaməti və millətin özünüdərək prosesi güclənirdi. Elə bunun nəticəsi idi ki, dünyagörüşü və təfəkkürü 60-70-ci illərin sovet məktəbində formalaşanlar sonralar milli azadlıq hərəkatının önündə getdilər.

XX əsrin 90-cı illərində məlulum oldu ki, şagirdlərin təfəkkürünün inkişaf tempi mövcud təhsil standartlarına, qəbul olunmuş proqramlara, öyrətmə metodikalarına adekvat deyil. Şagirdlərin həddən artıq "ölü" faktlar ilə yüklənməsi onların psixikasında gərginlik yaradır. Bunun da nəticəsində şəxsiyyətin inkişafında ləngimələr baş verir, şagird öz maraq və qəbiliyyətini düzgün istiqamətləndirə bilmir, nəticədə passivləşir, məsuliyyət hissi azalır. Ona görə də pedaqogikada humanist meyillərin inkişafı zərurəti yarandı.

Elmi əsaslı olmayan fikirlər

Etiraf olundu ki, ənənəvi pedaqogika praktikaya o qədər də dəyişdirici təsir göstərə bilmir. Bütün bunlara əsasən belə nəticəyə gəlmək olar ki, inzi bati-əmirlilik dövründə formalaşan ideoloji ehkamlar pedaqogikanı öz təbii inkişaf axarından çıxarmışdır. "Uşaqların anadan bərabər imkanlarla doğulması, təhsil-tərbiyədə bərabər imkanlara malik olması" kimi heç bir elmi əsasə söykənməyən fikirlər bu gün özünü doğrultmur. Elm və təcrübə sübut edir ki, təhsil-tərbiyənin köməyi ilə çox şeyi dəyişmək olar, amma insanın təbiətini dəyişmək olmaz. Deməli, sovet hakimiyyəti illərində "siyasi xünyunkurtarın" təsiri nəticəsində unudulan (unutdurulan!), bəşəriyyətin min illər boyu yaratdığı humanist pedaqoji dəyərlər bərpa olunmalıdır.

Təlimin məqsədi xeyirxahlıqdan ibarətdir

Məktəblərdə verilən təlimin məqsədi xeyirxahlıqdan ibarət olmaldır (Herbart). Aristotel deyirdi ki, biliklə irəli gedib tərbiyədə geri qalanlar irəli deyil, geri gediblər. Orta əsr Şərq fəlsəfi təsvüvürlərinə görə, tərbiyəsiz bilik-odunsuz ocaq, biliksiz tərbiyə - bədənsiz ruh kimidir. Almaniyada bir məktəb direktoru hər tədris ilinin başlanğıcında müəllimlərinə belə bir məktub göndərmiş: "Mən, ölümlü düşürgəsindən sağ qurtulanlardan biriyəm. Gözlərim heç bir insanın görməməli olduğu şeyləri görmür. Yaxşı təhsil verilmiş və yetişdirilmiş mühəndislərin inşaa etdiyi qaz otaqları, yaxşı yetişdirilmiş, savadlı həkimlərin zaharladığı uşaqlar, işini yaxşı bilən tibb bacılarının vurdduğu iynələrə ölənlər körpələr, məktəb və universitet məzmunlarının öldürüb yandırığı insanlar. Bu səbəbdən təhsildə şübhə

Pedaqogikada humanizm ideyası bütüvlükdə pedaqoji prosesin humanistləşdirilməsini nəzərdə tutur. Bu, bir tərəfdən pedaqoji prosesin iştirakçıları (məktəb direktoru-müəllim, müəllim-müəllim, müəllim-şagird, müəllim-valideyn) arasında münasibətlərin humanistləşdirilməsini, digər tərəfdən, təhsil-tərbiyənin məzmun, forma və metodlarının elə qurulmasını nəzərdə tutur ki, bu zaman hər bir şagirdin fərdiyyəti, idrakı və şəxsiyyətəməxsus keyfiyyətlərinin inkişafı təmin olsunur, uşağın yaxşı oxuya bilməsi və yaxşı oxumaq istəməsi üçün əlverişli şərait yaradır.

lır. Belə olan halda müəllim və şagirdlərin müəyyən qaydada və rejimə həyata keçirilən birgə fəaliyyətlərinin zahirı ifadəsi olan təlimin təşkili formalarının da məzmunu və xarakteri dəyişir. Sosial səbəblər və didaktik sistemlərin inkişafı ilə əlaqədar olaraq meydana gələn, ciddi reqlamentə, sort qaydalara əsaslanan standart dərslər tədricən öz yerini qeyri-standard dərslərə verir. Humanist pedaqoji yanaşmanın məqsədi də məhz belə innovasiyaların meydana gəlməsi ilə bağlı olur. Uşağın təbii imkanına inam, onun orijinal təbiətini üzə çıxarmaq, ona bir şəxsiyyət kimi hörmət etmək, yaxşı əməllərə xidmət etmək, ədalətli olmaq və müasir pedaqoji düşüncə, öz metodları və formaları ilə yeni pedaqoji sistemlərin meydana gəlməsinə şərait yaratmağı tələb edir.

Pedaqoji prosesin humanistləşdirilməsi

Azərbaycanda demokratik, hüquqi və dünyəvi dövlət qurulub. Bu dövlətin təhsil siyasətinin əsas prinsiplərindən birini humanistiklik (milli və ümumbəşəri dəyərlərin, şəxsiyyətin azad inkişafının, insan hüquqları və azadlıqlarının, sağlamlığının və təhlükəsizliyinin, ətraf mühitə və insanlara qayğı və hörmətin, tolerantlıq və dözümlülüyün prioritet kimi qəbul olunması) təşkil edir. Pedaqogikada humanizm ideyası bütüvlükdə pedaqoji prosesin humanistləşdirilməsini nəzərdə tutur. Bu, bir tərəfdən pedaqoji prosesin iştirakçıları (məktəb direktoru-müəllim, müəllim-müəllim, müəllim-şagird, müəllim-valideyn) arasında münasibətlərin humanistləş-

duyuram. Sizlərdən istəyim budur: Hər şeydən əvvəl şagirdlərinizin insan olması üçün çalışın. Zəhmətinizin nəticəsi bilikli canavarlar və bacarıqlı psixlər olmasın. Oxuma, yazma, riyaziyyat uşaqlarınızın daha çox insan olmasına kömək edərsə, onda haqqı qənaət yararı olar". Bəşəriyyətin intellektual səviyyəsi günbəgün, ilbəil artsa da dağıdıcı müharibələr, müxtəlif xəstəliklər, on milyonlarla insanın yurd-yuvalarından qaçqın siyasələrin meydana gəlməsi ilə bağlı olur. Uşağın təbii imkanına inam, onun orijinal təbiətini üzə çıxarmaq, ona bir şəxsiyyət kimi hörmət etmək, yaxşı əməllərə xidmət etmək, ədalətli olmaq və müasir pedaqoji düşüncə, öz metodları və formaları ilə yeni pedaqoji sistemlərin meydana gəlməsinə şərait yaratmağı tələb edir.

Azərbaycanda dini dözümlülük və tolerantlıq, əhalinin təhsillilik səviyyəsi yüksək olsa da dünyada gedən proseslərə biganə qala bilmərik. Bu baxımdan, Beynəlxalq Humanist Pedaqogika Mərkəzinin 7 iyul 2011-ci ildə elan etdiyi "Humanist